

ПРОФСПІЛКОВИЙ РУХ В УКРАЇНІ

UKRAINE THE TRADE UNION MOVEMENT IN UKRAINE

УДК 331.105.6

Шостак Л.В.

к.е.н., доцент кафедри економіки, безпеки та інноваційної діяльності підприємництва
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

Ярвенко М.М.

студентка
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

Дана стаття присвячена проблемі формування та функціонування профспілкового руху в Україні в умовах економічної нестабільності та політичної невизначеності. У роботі узагальнено тему розвитку профспілок України на даний час та визначено позитивні й негативні моменти.

Ключові слова: профспілка, профспілковий рух, роботодавці, економічна та політична криза.

Данная статья посвящена проблеме формирования и функционирования профсоюзного движения в Украине в условиях экономической нестабильности и политической неопределенности. В работе

обобщены тему развития профсоюзов Украины в настоящее время и определены положительные и отрицательные моменты.

Ключевые слова: профсоюз, профсоюзное движение, работодатели, экономический и политический кризис.

This article is dedicated to the problem of formation and function of unionism in Ukraine in terms of economic and political generality. The theme about development of unionism in Ukraine is summarized and positive and negative aspects are determined.

Key words: union, the trade union movement, employers, economic and political crisis.

Постановка проблеми. Сучасні умови господарювання створили умови для розширення кола об'єктів захисту профспілок та сфери їх інтересів, що дало підставу дослідникам по-новому поглянути на профспілки, їх природу і сутність та роль у громадянському суспільстві. На даний час профспілковий рух України знаходиться на важкому етапі становлення, пошуку свого місця в системі нових соціально-економічних та політичних відносин. Перетворюються традиційні профспілки й разом з тим, створюються нові професійні об'єднання.

Актуальність дослідження. Неоднозначні, часом суперечливі тенденції розвитку профспілкового руху та важкий процес вироблення механізмів взаємодії профспілок, держави й роботодавців у рамках соціального партнерства потребують вивчення і широкого громадського обговорення.

Як показує практика, профспілки є одним з головних елементів соціально-економічних відносин ринкової системи регулювання доходів населення, які є досить цінними як у вітчизняній, так і закордонній практиці. Проте, ситуація в країні складається таким чином, що теперішні профспілки не є ефективними, тому потрібно розглянути їх альтернативи існування або запропонувати чинники підвищення ефективності їх функціонування. Даній проблемі присвячені праці відомих дослідників Бакуменка С., Баширова А., Задорожного Г., Мельник С., Скуратівського В., Столповського Б. тощо. Досить багато закордонних авторів займалися дослідженням сутності, цілей, функцій, призначення професійних спілок, еволюції та сучасних тенденцій профспілкового руху. Причому дана сфера дослідження цікавила не лише вчених-економістів, а й соціологів, політологів, профспілкових діячів, серед яких: Банкер Н. (Bunker N.), Гидденс Е. (Giddens A.), Грінберг Р.С., Медленд Д. (Madland D.), Медофф Дж. (Medoff J.), Уільямсон О. (Williamson O.), Уолтер К. (Walter K.), Н, Фрімен р. (Freeman P.).

Метою написання даної статті є з'ясування та аналіз перспектив розвитку українського профспілкового руху, що ґрунтується на основі оцінки досвіду діяльності закордонних профспілок та діагностики ступеня розвитку вітчизняного профспілкового руху.

Викладення основного матеріалу. Сьогодні профспілки дійсно все більше починають керуватися не корпоративними інтересами своїх членів, а широкими громадянськими потребами представників найманої праці, внаслідок чого відповідним чином змінилась і сфера їх діяльності [5].

Сучасні профспілки – це об'єднання найманих працівників, створене ними для захисту перед роботодавцями, підприємцями-власниками, спілками підприємців, державою – не тільки інтересів своїх членів, а й інтересів тих представників найманої праці, які не входять до профспілок [5].

Наприклад Б. Столповський стверджує, що «профспілки існують для захисту професійних прав та інтересів різних верств трудящих» [1]. А. Баширов вказує, що профспілки відстоюють не тільки економічні інтереси найманої праці, а й загальногромадські інтереси всього населення [2]. Оскільки, у сьогоднішніх умовах значно розширилося коло об'єктів захисту профспілок та сфера їх інтересів, що дало підставу дослідникам по-новому поглянути на профспілки, їх природу і сутність, роль у громадянському суспільстві.

Американський економіст О. Уільямсон розглядає профспілки, як складні багатогранні організації, діяльність яких спрямована на реалізацію багатьох цілей [1, с. 403]. Причому функції, які вони виконують, систематично змінюються відповідно до характеру розв'язуваного завдання. Провівши ретельну оцінку діяльності організацій працівників і вивчивши підходи різних учених (А. Хіршмен, Дж. Рейд, Р. Фейтон, Р. Фрімен, Дж. Медофф та ін.) до суті, призначення та ролі профспілок, він дійшов висновку, що профспілки можуть виступати: як організації, що забезпечують реалізацію інтересів

монополії; як організації, що сприяють зростанню економічної ефективності; як механізм висловлення працівниками власної думки [1, с. 405–411].

Американці Д. Медленд, Н. Банкер, К. Уолтер у своїх дослідженнях виявили взаємозв'язок між зростанням чисельності членів профспілок і доходами середнього класу у США [2]. Саме такі дослідження доцільно було б використати в сучасній вітчизняній економічній системі.

Вивчаючи тенденції у регулюванні соціально-трудова відносин у сучасних умовах, російський економіст, представник Загальної конфедерації профспілок (країн СНД) Н. Подшибякіна розглядає передумови зниження чисельності й трансформацію функцій профспілок, еволюцію та основні тенденції розвитку профспілкового руху на прикладі деяких західноєвропейських країн [2]. Враховуючи, що шлях розвитку країн СНД є аналогічним нашому, то постає знову необхідність використання надбань зарубіжного досвіду у вітчизняній практиці.

Традиційно, профспілки – це добровільні професійні об'єднання трудящих, створені з метою захисту соціально – економічних інтересів працівників. Відповідно до Закону України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності», професійна спілка (профспілка) – це добровільна неприбуткова громадська організація, що об'єднує громадян, пов'язаних спільними інтересами за родом їх професійної (трудова) діяльності (навчання) [7, с. 4].

Нині в Україні відокремлено діють незалежні нові та традиційні, оновлені профспілки. Незалежні профспілки орієнтуються на виконання класичних функцій, і традиційні, спадкоємці радянських продовжують, як і раніше, на допомогу роботодавцям підтримувати контакти з працівниками, кардинально не підвищуючи ефективність та результативність своєї діяльності. Головна відмінність і унікальність незалежних профспілок від колишніх, радянського типу, – це їх недержавний характер, незалежність від керівників підприємств, і те, що до їх складу зазвичай не входять керівники. Але, звільнившись від радянської спадщини, альтернативні профспілки зіткнулися з новими проблемами [8]:

– надмірна політизованість. Незалежні профспілки основну увагу приділяли участі в політичних подіях здебільшого у формі протесту. Природно, це відволікало їх від турботи про «дрібні» повсякденні потреби трудящих;

– орієнтування на конфронтацію. Незалежні профспілки непогано оперують актами «непогодження», страйками, але «буксують» у повсякденному житті. Це призводить до зацікавленості профспілкових лідерів у безперервних протистояннях, що підвищують їх значущість, створює ім'я ореол «борців за справедливість», але це відштовхує від них тих, хто не схильний до радикалізму.

Профспілковий рух в Україні регулюється цілою низкою законів:

– Кодекс законів України про працю від 10 грудня 1971р. (із відповідними змінами);

– Закон України «Про об'єднання громадян» від 16 червня 1992р. (із відповідними змінами);

– Закон України «Про колективні договори і угоди» від 1 липня 1993р. (із відповідними змінами);

– Конституція України від 28 червня 1996р. (чинна);

– Закон України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» від 15 вересня 1999р. (із відповідними змінами);

Наведений перелік свідчать, що правове врегулювання діяльності профспілок в Україні у цілому відбулося. Водночас законодавча база є недосконалою, у ній є ряд прогалин, що потенційно уможливають обмеження діяльності профспілок.

Проте, законодавча база провідних світових держав є набагато ширшою. Зокрема:

– Закон Німеччини «Про правовий порядок підприємств»;

– Закон Німеччини «Про відпустки», «про пенсійне страхування службовців»;

– Закон Німеччини «Про сприяння зайнятості працівника»;

– Закон Німеччини «Про регулювання робочого часу»;

– Закон Угорщини «Про зайнятість».

Таким чином, сміливо можна сказати, що нині законодавча база інших країн світу є набагато потужнішою, ніж наша, саме це є прикладом і великим стимулом для України і у подальшому розвитку профспілкового руху.

Фундаментальні права профспілок в Україні визначені статтею 36 Конституції України, якою встановлено, що «громадяни мають право на участь у професійних спілках з метою захисту своїх трудових і соціально-економічних прав та інтересів. Професійні спілки є громадськими організаціями, що об'єднують громадян, пов'язаних спільними інтересами за родом їх професійної діяльності. Професійні спілки утворюються без попереднього дозволу на основі вільного вибору їх члени. Усі професійні спілки мають рівні права. Обмеження щодо членства у професійних спілках встановлюються виключно цією Конституцією і законами України». Зокрема, статтею 127 Конституції заборонена участь суддів у профспілках [5].

У нашій країні інтереси працівників представляють численні професійні організації, які об'єднані у федерації та конфедерації. У 2010 році легально функціонувало 138 всеукраїнських профспілок і 16 всеукраїнських об'єднань профспілок. При цьому Федерація професійних спілок України (ФПУ), яка налічує більш, як 8 млн осіб, є найчисельнішим профспілковим об'єднанням у країні. Вона об'єднує 42 всеукраїнські галузеві профспілки та 27 терито-

ріальних об'єднань організацій профспілок. Число працівників, що не входять до неї і належать до інших профспілкових організацій, налічує близько 3–3,5 млн осіб. Деякі українські профспілки декларують свою чисельність, але документально її не підтверджують [10]. Щорічне зростання кількості профспілкових організацій різного статусу, поділюючих свідчить про тенденцію децентралізації в розвитку профспілкового руху України та сумнівні амбіції окремих профспілкових керівників, які не здатні поступитися особистими інтересами заради суспільних. Слід зазначити, що більшість таких організацій створено штучно і, будучи нечисленними, вони складаються із працівників «вузьких» спеціальностей (спортивні тренери, циркові артисти, працівники грального бізнесу, страхові компанії тощо). До того ж виникають профспілки, які створюються під певні політичні проекти з метою імітації підтримки певних сил трудящими. Єдина профспілка, яка за роки незалежності не тільки не зменшила членства, а й наростила його, це – Профспілка працівників освіти і науки України. Відбулося зростання насамперед завдяки розширенню мережі навчальних закладів і збільшенню в них кількості студентів [10].

Автори вважають, що українська Федерація профспілок повинна презентувати на широкий загальний стратегію та програму конкретних заходів щодо її реалізації, а також врахувати зауваження громадськості. Також варто запровадити у використанні декларацію та надавати її для ознайомлення на широкий загальний. Оскільки на даний час всі пропозиції носять чисто документальний, а не практичний характер.

Останнім часом проблеми діяльності профспілок України як важливого інституту громадянського суспільства привертають дуже багато уваги і виникає все більше дискусій. Причин тут є декілька:

По-перше, нині у сучасному суспільстві спостерігається усунення профспілок з економічного та соціального життя. Хоча багаторічний досвід показує, що вони поступово набувають притаманних їм функцій представництва та здійснення захисту прав та інтересів найманих працівників;

– По-друге, нині на сучасному етапі розвитку зароджуються нові види діяльності профспілок, які базуються на основі новітніх технологій та інформаційних систем. Саме це дає їм змогу ставити питання про організацію підготовки фахівців нових спеціальностей та участі їх у розвитку суспільства;

– По-третє, на даний період часу, ніхто не може ігнорувати профспілки у реалізації різних програм. Також зараз починає зростати роль профспілок України. Отож, сміливо можна сказати, що жодної важливої події не відбулося без активної діяльності профспілок України та їхнього дієвого впливу.

У наш час вітчизняний профспілковий рух поступово занепадає і не розвивається, порівняно з попередніми роками. Причин даної кризи є дуже багато:

розвиток профспілкового руху вимагає оновлення структури, яка досі в Україні є радянською; необхідним є оновлення і зміни форм, методів та засобів діяльності всіх структур і ланок. При цьому необхідно врахувати незавершеність та несистемний характер політичної та правової системи України, а також стан економіки.

Однак, профспілки є дуже важливим інститутом громадського суспільства, яке покликано представляти та захищати права найманих робітників як громадян. Їх роль у суспільстві визначається ступенем їх дій у боротьбі за громадянські права і стимулювання працівників, утвердженні і розвитку практики соціального партнерства і стимулюванні профспілкового самоврядування. Саме тому можна стверджувати, що профспілки тим чи іншим чином, завжди брали участь у становленні громадянського суспільства, відіграючи там не останню роль.

Проте, варто зазначити, що спостерігаються й окремі позитивні моменти вітчизняного профспілкового руху. Зокрема, Федерація профспілок України активно співпрацює із Загальною конфедерацією профспілок у вирішенні питань щодо забезпечення соціального захисту трудящих. Також у 2005 році відбулося входження ФПУ до складу Міжнародної конфедерації вільних профспілок, що дає можливість для міжнародного співробітництва та інтеграції у міжнародний профспілковий рух.

Профспілковий рух в Україні має виразний міжнародний аспект, зумовлений, по-перше, підвищеною увагою міжнародних і зарубіжних профспілкових інституцій до розвитку профспілок у посткомуністичних країнах; по-друге, орієнтацією багатьох нових українських профспілок на контакти із зарубіжними партнерами з метою отримання освітньо-методичної, організаційної та матеріальної допомоги, а також підтримки своїх дій з боку міжнародних профспілкових структур [6].

Взагалі світовий профспілковий рух має потужні міжнародні об'єднання, одна з головних цілей яких полягає у підтриманні високої ціни найманої праці в умовах глобалізації економічного простору та, відповідно, – ринку праці. Професійні спілки беруть активну участь у роботі Міжнародної Організації праці [6].

Отже, досить важливим є створення на базі закордонного досвіду єдиного банку даних по соціально-економічних питаннях, а також системи поширення даної інформації у профрух України.

Крім того, незважаючи на деякі позитивні результати, досягнуті у своїй діяльності профспілками і, зокрема, Білоцерківським міськомом профспілки працівників середнього і малого бізнесу, вкрай важливо, щоб держава розробила і прийняла програму підтримки діяльності професійних союзів, як це робиться в деяких розвинутих країнах, наприклад у Швеції.

Так профспілка будівельників Швеції – найбільша у країні. Вона поєднує 160 тисяч членів (90 відсотків будівельників країни). 120 тисяч членів працює, 40 тисяч – пенсіонери 95 відсотків коштів, що знаходяться в касі по безробіттю профспілка одержує від держави. З цієї суми велика частина грошей витрачається на видання свого журналу, на пенсійний фонд і фонд страхування.

У Польщі також активно розвивається профспілковий рух. Прикладом може слугувати профспілкове об'єднання «Саможонд», яке організувало «Вампіриаду», суть якої полягала у зборі крові для дітей хворих на рак та виданні різних журналів, кошти яких передаються на допомогу хворим дітям.

В Україні ж, на відміну від Європи, традиція профспілкового руху була знищена в радянські часи, коли держава прагнула стримати протести робітників та уникнути поширення радикальних профспілок шляхом розподілу через профспілкову мережу вибіркових соціальних виплат – доплат на відпустку, обслуговування у медичних і санаторно-курортних закладах, розподілу дешевого житла тощо.

У нас найбільш поширеними прикладами профспілкового руху є лише масові протести.

Крім того, відбуваються і справжні страйки освітян і студентів. Знову набувають актуальність протести проти реструктуризації навчальних закладів. Для прикладу – 10 червня 2015 р. студенти Львівської державної фінансової академії вирішили шляхом страйку висловити невдоволення наміром об'єднання їхнього навчального закладу із Львівським національним університетом ім. І. Франка [9].

Також у зв'язку з недофінансуванням і заборгованостями страйкували науковці. У різний час повідомляється про страйки журналістів пов'язані як зі звичними трудовими правами та невиплатою зарплат, так і цензурою. У 2015 р. з'являються повідомлення про страйки медиків – переважно пов'язаних з недостатнім фінансуванням закладів і затримкою зарплат [9].

Серед усіх страйків особливе місце займають протести транспортників. Транспортна інфраструктура виконує стратегічну роль у процесі виробництва, починаючи від перевезення сировини та робітників на підприємства, закінчуючи відправкою готових товарів. Не зважаючи на правові обмеження страйків перевізників, пов'язаних з обслуговуванням пасажирів і безперервно діючих виробництв, що передбачені Законом «Про транспорт», було зафіксовано щонайменше 49 страйків [9].

У 2014 р. 20 з 21 страйку стосувалися підвищення тарифів. Страйки державних і комунальних транспортних підприємств пасажирського перевезення переважно пов'язані із дотриманням трудових прав або ж затримкою заробітної плати – один з найбільших таких страйків відбувся на «Київпаstrансі» наприкінці 2014 р [9].

Загалом бачимо, що в Україні профспілковий рух – це насамперед протести, причому більшість з них пов'язана з висунення соціально-економічних вимог, лише з 2014 року ці заходи почали носити політичний характер. Здебільшого вони не носять масовий характер, а є зібранням невеликої кількості людей. На підприємствах профспілкові рухи практично не поширені.

У подальших перспективах роль профспілок буде поступово зростати, оскільки вони залишаються єдиним органом, який відстоює захист прав і інтересів працюючих. На разі профспілкам потрібно удосконалювати методи своєї роботи, але починати це робити потрібно не з чистого аркуша, а необхідно брати до уваги помилки і досвід профспілок інших країн світу та розвивати вже наявні паростки нового.

Якщо в європейських країнах профспілковий рух донедавна був у занепаді, то в Україні незалежний профспілковий рух ще навіть не встиг сформуватися. Переставши роздавати путівки у профспілкові профілакторії, організації, що вийшли з радянських профспілок, так і не стали дієвим захисником прав трудящих, спроможних укласти галузеву угоду чи, у разі потреби, вивести людей на страйк. Профспілкові організації розділилися й у політичних вподобаннях, що викликає сумніви у їхніх членів щодо того, чиї саме інтереси вони обстоюють, працівників чи представників великого бізнесу. Разом з тим, в Україні з'являються перші паростки незалежних профспілкових рухів, які не мають негативного радянського досвіду.

Автори вважають, що вітчизняний профспілковий рух, а особливо його активізація є явищем просто необхідним, оскільки в період економічної нестабільності працівники залишаються незахищеним елементом й повинна існувати незалежна організація, яка б опікувалася захистом їх прав.

Висновки з проведеного дослідження. Такими чином, поступово профспілки є необхідним елементом громадянського суспільства. Саме зараз на новому етапі розвитку цивілізації перед профспілками поставлено завдання стати реальною складовою формуючого світового співтовариства, дуже прикро, але нашим профспілкам поки рано говорити про злиття з міжнародними професійними організаціями. Однак, до цього слід прагнути, оскільки профспілка, яка бажає бути успішною, повинна постійно боротися за високий рівень членства. Залучати нових спілчан і постійно бути в полі зору кожної професійної організації. Для того, щоб Українські профспілки стали дійсно виразниками інтересів трудящих, треба пройти довгий шлях до визнання міжнародним профспілковим рухом, який повинен переконатися у їх реальній відданості справі та захисті інтересів трудящих. Також, без сумніву, нашим профспілкам необхідно об'єднуватися між собою, щоб стати реальною впливовою силою у суспіль-

стві. Наш профспілковий рух лише складається, але, якщо Україна буде розвиватися, взявши за приклад розвинені провідні країни Європи та буде з ними тісно співпрацювати, то неодмінно досягне позитивних результатів.

Подальші дослідження. Розвиток профспілкового руху в Україні буде й надалі досить актуальною проблемою, яку варто досліджувати через призму вивчення зарубіжного досвіду його формування, становлення та розвитку.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бут М. Профспілки незалежної України: реалії та перспективи // Національна безпека і оборона. – 2001. – № 8. – С. 73–77.
2. Гаджиев К.С. Гражданское общество и правовое государство // МЭ и МО. – 1991, № 9. – С. 12.
3. Уильямсон О.И. Экономические институты капитализма: Фирмы, рынки, «отношенческая» контрактация / О.И. Уильямсон; пер. с англ. Ю.Е. Благого, В.С. Катькало, Д.С. Славнова, Ю.В. Федотова, Н.Н. Цытович. – СПб.: Лениздат;

REFERENCES:

1. But M. Profspilky nezaleznoi Ukrainy: realii ta perspektvyv // Natsionalna bezpeka i oborona. – 2001. – # 8. – С. 73-77
2. Hadzhyev K.S. Hrazhdanskoe obshchestvo y pravovoe hosudarstvo // ME y MO. – 1991, # 9, – S. 12.
3. Uyliamson O. Y. Ekonomycheskye ynstitut y kapytalyzma: Fyrm y, r ynky, «otnoshencheskaia» kontraktatsyia / O. Y. Uyliamson ; per. s anhl. Yu. E. Blahoho, V. S. Katkalo, D. S. Slavnova, Yu. V. Fedotova, N. N. Ts ytovych. – SPb. : Lenyzdat; CEVPress, 1996. – 702 s.
4. Garofalo P. Returning Union Membership to the 1980 Level Would Increase Middle-Class Incomes By \$1,532 Per Year [Electronic resource] / P. Garofalo. – Thinkprogress : Economy, 2011. – Access mode : <http://thinkprogress.org/economy/2011/04/04/173875/union-middle-incomes>

CEVPress, 1996. – 702 с.

4. Garofalo P. Returning Union Membership to the 1980 Level Would Increase Middle-Class Incomes By \$1,532 Per Year [Electronic resource] / P. Garofalo. – Thinkprogress: Economy, 2011. – Access mode: <http://thinkprogress.org/economy/2011/04/04/173875/union-middle-incomes>
5. Конституція України. <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
6. Профспілковий рух в Україні: стан, проблеми, перспективи: Аналітична доповідь УЦЕПД // Національна безпека і оборона. – 2001. – № 8. – С. 2–61
7. Закон України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності». С. 4.
8. Сайт Конфедерації вільних профспілок України <http://www.kvpu.org.ua/uk>
9. Інтернет ресурс: http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=2443:profspilki-v-suchasnij-ukrajini&catid=8&Itemid=350
10. Профспілковий рух: проблеми і тенденції [Електронний ресурс] // Профспілкові вісті. – 2011. – № 11 (577). – Режим доступу: http://psv.org.ua/arts/Do_VI_zizdu/view-223.html

5. Konstytutsiia Ukrainy <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
6. Profspilkovyi rukh v Ukraini: stan, problemy, perspektvyv: Analitychna dopovid UTsEPD // Natsionalna bezpeka i oborona. – 2001. – # 8. – С. 2-61
7. Zakon Ukrainy «Pro profesiini spilky, yikh prava ta harantii diialnosti» S.4
8. Sait Konfederatsii vilnykh profspilok Ukrainy <http://www.kvpu.org.ua/uk>
9. Internet resurs: http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=2443:profspilki-v-suchasnij-ukrajini&catid=8&Itemid=350
10. Profspilkovyi rukh: problemy i tendentsii [Elektronnyi resurs] // Profspilkovi visti. – 2011. – # 11 (577). – Rezhym dostupu : http://psv.org.ua/arts/Do_VI_zizdu/view-223.html